

Bomen over 2150

In dit jubileumjaar publiceren we in elk nummer een essay, voortgekomen uit de wedstrijd die vorig jaar werd uitgeschreven door de stichting Koningsschool (www.koningsschool.nl). (Voorbeeld van een goedgekeurd project van deze stichting is een bijdrage aan de productie van een videoband over ecologie en gebruik van Taxus en Jeneverbes door landgoed Schovenhorst, Putten.)

In dit nummer een bijdrage uit de categorie professionals.

Scenario's voor een parkiet

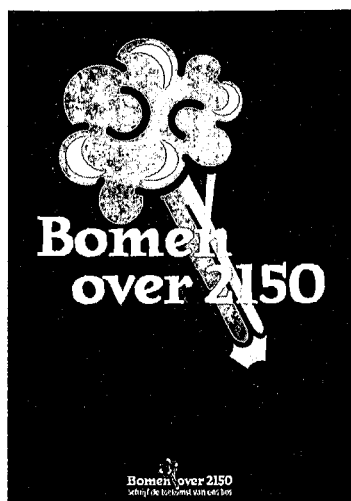
Motto: Sambucus racemosa
categorie : professionals

Voorjaar 1850. De merel, een pikzwarte vogel met een gele bek die bekend staat als een schuwe bosbewoner, zingt zijn avondlied vanuit een eeuwenoude olm. Hij kijkt neer op een niet echt onverstoord, maar wel uitgestrekt boscomplex van eiken en olmen. De negentiende eeuw is een scharnier-eeuw voor de hele westerse cultuur, en dus zeker voor de bossen in de lage landen. Ook al zien ze er, zeker voor wie er later op terugblijkt, nog uitbundig en florissant uit, toch bevatten ze al de eerste tekenen van hun latere verval. In onze

contreien is de bevolking gestaag gegroeid en worden bossen en woeste gronden vlot opgeofferd aan een nog steeds niet zo efficiënte landbouw. De groeipijnen van de industrialisatie dienen zich aan. De keuterboeren nemen het land in en worstelen zich een bestaan bijeen op marginale gronden, of ze vluchten naar de industrie en dikken het stedelijk proletariaat aan. De negentiende-eeuwse bossen hebben nog steeds hun oeroude naam van gevaarlijk of mensonvriendelijk gebied. De bosrand is het gebied voor de paupers, de laatste houtskoolbranders, sprokelaars, stropers en andere uitgestotenen voor wie elders geen plaats is. Het bosbeheer volgt het Frans-Napoleontische model van een overheidsadministratie met houtvesters en woudmeesters, die de plaats van de privé-jachtopziëners ingenomen hebben. De economische rol van het bos verandert. Waar de Oostenrijkse en Spaanse Nederlanden bossen nog zagen als een verzameling scheepshout en scheepsmasten, breekt nu de tijd aan van de gemotoriseerde pantserkruisers. De nood aan hout zal wel opnieuw opbloeien, maar dan meer en meer als stuthout voor

de mijnindustrie. De sparrenakkers zijn niet ver meer af, maar toch beleven de bossen landschappelijk en ecologisch anno 1850 nog mooie dagen. Ze hebben een stevige omvang, ze zitten vaak ingebed in een ondersteunend bosschagelandschap, en ze hebben vooral lange en interessante bosranden. De negentiende eeuw is naast een eeuw van grauwe ellende ook de eeuw met de grootste biodiversiteit ooit in onze Noordzeestaten. Dit zal veranderen, in dezelfde eeuw knalt een Belgische koning de laatste wolf van de lage landen neer, en hij krijgt er een standbeeld voor in het Zoniënwoud.

Voorjaar 2000. De merel, een pikzwarte vogel met een gele bek die bekend staat als een van de meest algemene stadsvogels, zingt zijn avondlied vanuit de dakgoot van een rijtjeshuis in een bomenloze straat. Hij kijkt uit over de daken naar het pas aangelegde stadsbos, dicht bij de voorwijken van de grote stad, en gescheiden van het stadspark door de drukke ringweg. Het einde van de twintigste eeuw kent een heel andere wereld dan het midden van de negentiende eeuw.

Een cultuur die drijft op schaalvergroting, mobiliteit en een stedelijke levensstijl aan het einde van de industrialisatie, heeft de rurale, pre-industriële wereld quasi geheel doen vergeten. Ook al leven er nog steeds bomen die voor het eerst wortelden in de negentiende eeuw, toch zijn de bossen ingrijpend van uitzicht veranderd. Ze zijn veel kleiner dan toen, veel geïsoleerder ook, en waar het kan worden ze nog steeds vlot opgeofferd aan bebouwing of economische ontwikkeling, of omgevormd tot pret-park. De bevolkingsgraad zit op een ongekend maximum en de verstedelijkte mensen herinneren zich hun boerenafkomst niet meer. Die landbouw is intussen niet meer de grote boskapper. Ze is zodanig efficiënt geworden dat Europa zelfs subsidies geeft aan landbouwers die hun grond willen herbebossen. De keuterboeren en houtskoolbranders zijn verdwenen, maar recreanten zijn er des te meer. Wie 150 jaar geleden zijn ontspanning zocht in het bos, was een baron of een notaris die er een jachtpartijtje hield. Vandaag is het bos een oase van rust en vrede. Helemaal niet meer de menonvriendelijke plaats, ook al denken velen nog dat de struikrovers niet weg zijn maar zich omgeschoold hebben tot verkrachters. Het zijn niet meer de marginalen, maar de rijke villabewoners die de randen van de bossen opzoeken om te gaan wonen. Het bos heeft een liefvallig imago, de plaats waar zuiver contact met de natuur nog mogelijk is. Het bos is ook zeldzaam geworden, en daardoor op zich al een bezienswaardigheid. Het huidige adagio van het professionele bosbeheer is dat van de multifunctionaliteit. De houtindustrie is nog steeds belangrijk, ondanks alle nieuwe materialen, de exotische houtimport en het verlies van het militair belang van

hout. Maar recreatie is een nieuwe sociale nood, en sinds de pioniers van begin 1900 is de natuurbeleving en de ecologie zo sterk opgekomen dat zij een derde bosgebruiker van belang werd. De sparrenakkers worden stelselmatig omgevormd tot gemengde loofbossen. De bosbouwtechnieken richten zich op meer dan de houtopbrengst of de economische bestaansredenen van de bossen. Meer functies naast de economische leiden tot verrijking en diversificatie. Toch kan een verandering van economisch gebruik ook wel tot verschraling leiden. De hakhoutbossen van weleer waren een economisch goed, en werden daarom in stand gehouden. In de loop van de twintigste eeuw verdween echter de markt voor geriefhout en bezemstelen, en loonde het onderhoud van de stoven niet meer. De millenniumoude stoven, die vandaag hier en daar teruggevonden worden, zijn allemaal ten dode opgeschreven. Ze hebben de middeleeuwen, de renaissance, de nieuwe tijden en de grote oorlogen overleefd, want hun onderhoud werd nooit gestaakt. Als de stammetjes enige omvang kregen, werden ze gekapt en kon de stoof zich verjongen. De laatste eeuw groeiden de niet meer gekapte stammetjes uit tot stevige bomen, eeuwlingen die niet meer als hakhout kunnen beheerd worden. Ze zullen nog een tijdje leven, maar als ze dood gaan, is 't gedaan. De steeds bescheiden gebleven millenniumstoven zijn allemaal na een schijnbaar oneindig leven begonnen aan hun zwanenzang.

Voorjaar 2150. De halsbandparkiet, een groene vogel met een papegaaijenbek die bekend staat als adventiefsoort en onverbeterlijk opportunist, kwettert zijn avondverhaal vanuit een Amerikaanse vogelkers. Het bos waar

op hij neerkijkt is zeer verschillend van het bos zoals wij dat kennen, net zoals de maatschappij uit het midden van de tweëntwintigste eeuw onvergelijkbaar is met die van het begin van de eenentwintigste eeuw. Hoe de bossen eruit zien, is sterk afhankelijk van hoe de maatschappij eraan toe is. De parkiet zou ons daar wel het een en het ander over kunnen vertellen. Zijn Europese familiegeschiedenis begint eind van de twintigste eeuw, bij zijn uitbraak uit de kooien van stedelijke dierenparken, en loopt door over de hele eenentwintigste eeuw, waarbij hij stelselmatig de ecologische niches van zijn inheemse mededingers inneemt en zich aanpast, eerst aan het stads-parkleven, later aan het ruwe stadsleven en midden tweëntwintigste eeuw aan alle opportuniteiten. Hij herhaalt, maar volgens een ander parcours, een beetje de opkomst en uitbreiding van de inmiddels weer verdwenen merel. Uiteraard leeft hij ook in de bossen. Veel kunnen we echter niet weten over die bossen, zonder de autonoom biologische maar zeker ook de maatschappelijke evolutie er naast te leggen. Biologisch gezien zijn er in de bossen geen volwassen olmen te verwachten. Die waren in de twintigste eeuw al quasi uitgeschakeld door de iepenspintkever. Eiken hebben anno 2150 wellicht hetzelfde pad gevolgd. De geïmmigreerde Amerikaanse vogelkers, in onze dagen nog aangeduid als de bospest van het onderhout, heeft ontplooiingskansen verworven en groeit uit, net zoals in zijn oorspronkelijk thuisgebied, tot een mooie en grote boom. De millenniumstoven zijn intussen uitgestorven, een aantal inheemse bosbewoners hebben er het bijltje bij neergelegd, zoals de roodbruine inheemse eekhoorn, en anderen hebben de gemeenschap ver-

voegd, zoals zijn kleine Koreaanse soortgenoot. Maar verder dan deze details komen we niet met een puur biologische extrapolatie.

Om het bos en zijn kansen over anderhalve eeuw beter in te schatten blijft het nodig om naar de socio-economische context te kijken. De negentiende eeuw was een periode van ontginning en industrialisatie, tevens een eeuw van nationalistische revoluties en staatsvorming, en van de eerste schuchtere stappen in de richting van de democratie. Een eeuw waarbij de macht over de maatschappij en dus over de bossen in grote mate in handen ligt van een sociale upperclass en van sterke nationale staten, die de bossen unifunctioneel - hout, jacht of ontginning- gebruiken. Een grote massa verpauperde onderdogs staat aan de kant, kijkt toe en probeert te overleven, met inbegrip van sprokkelen en stropen. De twintigste eeuw eindigt in een periode waarbij de macht van die nationale staten sterk afgekald is. De beslissingscentra zijn enerzijds de supranationale verbanden, zoals de Europese Unie of IMF en wereldbank, die het gros van de wetten en het beleid bepalen, en anderzijds de grote kapitaalsconcentraten, de multinationale ondernemingen die boven het bereik van de regelgevers uitgegroeid zijn in hun beroemde 'silent take-over'. Een sociale upperclass is er nog steeds, ze zal er altijd wel zijn, maar zeker in onze lage landen is het ver zoeken naar het proletariaat van de vorige eeuw. Dat zit nu grotendeels in de derde wereld, waar de grootste Malthusiaanse crisis ooit nog moet uitbreken, terwijl de kiemen voor een nieuw westers proletariaat gelegd worden bij de illegalen en de asielzoekers. Iedereen in onze landen heeft

belang bij de bossen, en ze worden meer en meer als collectief bezit beschouwd en multifunctioneel beheerd.

Voor de toestand in de tweeëntwintigste eeuw maak ik graag gebruik van de hypothesen van enerzijds Etienne Vermeersch, een ethicus aan de universiteit van Gent, en anderzijds Riccardo Petrella, de voorzitter van de groep van Lissabon. Vermeersch vestigt de aandacht op het samengaan van wetenschap, technologie en kapitalisme in autonome eenheden. De drie vermelde krachten versterken elkaar en komen tot een soort zichzelf sturende organische eenheden (WTK-eenheden) die vanuit een interne dynamiek slechts kunnen streven naar zelfontplooiing en doorgedreven groei. De eenheden worden niet meer gecontroleerd door de mens, of in concreto door een directiecomité, maar gehoorzamen slechts de eigen wetmatigheden. De eenheden hebben geen maatschappelijk doel. Ze dienen hun eigen groei maar hebben geen mogelijkheid verder te kijken dan de korte of middellange termijn, de tactische of strategische bedrijfsbelangen. Indien ze bij hun groei een bepaald directiecomité kunnen gebruiken, dan zal dit er zijn. Als een specifieke menselijke bestuurder echter hinderlijk wordt voor de ontwikkeling, dan wordt hij vlot vervangen door een andere vrijwilliger. Er is geen sprake van dat Bill Gates chef is van Microsoft, Gates is een instrument van Microsoft. De mens geeft geen leiding, maar is eerder passagier en toeschouwer van het gebeuren. De WTK systemen hebben één gevaarlijk structureel nadeel: doordat ze niet op lange termijn kunnen plannen is hun doelstelling van eeuwige groei strijdig met de eindigheid van de hulpmiddelen of de ecologische draagkracht van onze biosfeer. Vermeersch ziet maar één oplossing, de mens moet weer de teugels in handen krijgen en het algemeen belang boven het bedrijfsbelang van de WTK-eenheden tillen. Dit zal zeker in het consumerende westen pijn doen en strijd vragen. Wellicht is het nodig dat de systemen op hun eigen fysische grenzen botsen en enkele zware milieucrises veroorzaken, vooraleer de publieke opinie en de beleidsmakers beseffen dat het menens is. De tweeëntwintigste-eeuwse bossen staan wellicht vooraan op het lijstje van de oorlogsslachtoffers die de strijd om de toekomst zal eisen. Reeds nu zijn een kwart tot de helft van de Nederlandse bomen aangetast door zure neerslag. In 2150 kan de verzwakking van de bossen zover doorgedreven zijn dat de bosstructuren definitief uiteenvallen. De biodiversiteit kan nog veel sterker naar beneden gaan, met eerst het uitsterven van de grote boszoogdieren en de bosvlinders, nadien de vogels en de andere soorten die te gehecht zijn aan specifieke niches. En tenslotte overleven enkel de sterkste aanpassers, zonder uitzondering wereldburgersoorten. De rest van de biodiversiteit is slechts terug te vinden in cleane genenbanken. Echte bossen zijn er dan niet meer, alleen nog boomeilanden en bosrestanten met persistente soorten. Ze liggen hier en daar verspreid in een stedelijk aandoend maar vooral vrij chaotisch landschap waarin de taaie grassen overheersen. Petrella schetst een zestal gelijkaardige toekomstscenario's, in relatie tot de mate waarin de mensheid zich al dan niet kan loskoppelen van het blinde geloof in concurrentie en economische groei. De mate ook waarin hij al dan niet de weg vindt naar samenwerking en duurzaamheid.

Eén van de doemscenario's bestaat erin dat de concurrentiestrijd en de economische survival of the fittest onverminderd doorgezet wordt. Via dit 'overlevings-scenario' komen we lijnrecht in de ecologische catastrofe van Vermeersch. We kunnen voor 2150 maar hopen dat er nog voldoende begrip en inzicht is om op tijd het roer om te gooien, vooraleer de afbraak onomkeerbaar is en tezamen met de bossen ook de mensen verdwijnen.

Een variant op dit toekomstbeeld noemt Petrella het 'apartheids-scenario'. Bepaalde economische knooppunten evolueren verder en ontwikkelen zich tot hoogontwikkelde en afgeschermd eilanden, die via mondiale relaties verbonden zijn met andere eilanden, maar economisch, cultureel en maatschappelijk volledig losgekoppeld zijn van het hinterland. Er ontstaan twee culturen met weinig interactie tussen beiden, en waartussen wellicht letterlijk grote muren opgetrokken worden. De wereldcultuur in de centra, met alle technologie en alle kansen, en de subculturen in het wasteland ertussen, mad-Maxiaanse gebieden van geweld en overleven tussen het débris van het verleden. Twee culturen, dus twee manieren van bosgebruik, dus twee bostypes. In de rijke gebieden bij Randstad Holland of bij de Vlaamse Ruit komen bossen voor met enkel ecologische en culturele functies. Bronnen van spiritualiteit en van relaxatie, oordeelkundig beheerd volgens hoogstaande ecologische principes. Vriendelijke en toegankelijke stadsbossen als reservoirs van nostalgie naar elders verloren gegane schoonheid. In de verloren gebieden groeien bossen die hun gang gaan, zich ontwikkelen op verlaten akkers en opnieuw een belangrijke factor worden binnen de

strijd om het bestaan. Waar de hoogcultuur bossen en hout enkel als luxegoed gebruikt, wordt het bos daarbuiten in de laagcultuur weer belangrijk als bouwmetaal, brandstof, voedselbron en schuiloord. De kaalslag is terug van weggeweest, evenals de bosbranden, maar ook de spontane bosontwikkeling is er opnieuw. Primitieve agrarische gemeenschappen nemen het heft in handen en de eerste aanzetten zijn aanwezig van een terugkeer naar de oorspronkelijke boerenbossen. Uiteraard zullen enkel die bostypes het halen die tegen een stootje kunnen en tot spontane regeneratie in staat zijn.

Er zijn nog andere duistere toekomstbeelden te bedenken maar wat is duister vanuit welk perspectief? Het overlevingsscenario is een ramp voor mens én bos. Het apartheidsscenario hoeft voor het bos niet eens zo slecht te zijn, ook al is het een menselijke ramp. Een holocaustscenario waarbij atoomgeweld de mensheid wegvaagt kan zelfs na een crisisperiode in een nucleaire winter een weldaad zijn voor de bosontwikkeling, de enige kans om de aarde opnieuw met oerbossen te bedekken... Maar laat ons eens kijken naar een scenario dat voor de mensheid gunstig is. Petrella noemt dit het 'duurzame mondiale integratiescenario'. Eenvoudig verwoord komt dit erop neer dat de ecologische bewustwording effectief plaats heeft gevonden. De mensheid heeft het klaargespeeld opnieuw meester te worden van zijn eigen toekomst, en heeft haar eigen lange termijnbelang laten primeren boven de onbegrensde groei behoeften van de WTK-systemen. Met wat goede wil kunnen we al enkele tekenen is die richting zien: het succes van eerlijke handel door de wereldwinkels of de Max Havelaar producten, de

opkomst van het ethisch beleggen, de lippendienst die ook door de captains of industry bewezen wordt aan het ethisch ondernemerschap, de conferentie van Rio die in wezen door de NGO's werd samengeroepen, de groei van anti- of anders-globalisten, ... James Lovelock beweerde reeds in 1979 dat de biosfeer een cybernetisch geheel is, vol met terugkoppelingsmechanismen, dat op iedere bedreigende verstoring van het evenwicht reageert met een corrigerende tegenzet. Misschien is de opkomst van het groene gedachtegoed wel te kaderen als zo'n beschermende zet. In zo'n geval is de kans reëel dat de huidige bosafbraak op tijd gekeerd wordt.

Het bos dat onder duurzame omstandigheden tot ontwikkeling kan komen, ziet er goed uit. De technologie, die toch nog steeds haar verdere ontwikkeling kent, koppelt de landbouw en de industrie definitief los van het grondgebruik waardoor alvast de ruimtelijke druk op de bossen wegvalt. Het ecologisch reveil houdt aan, waardoor ook de bedreigingen van grondwaterspiegel, zure neerslag of te veel UV-licht op den duur verdwijnen. Het belang van de bossen voor het culturele welzijn van de westerse mens wordt ingezien, waardoor investeringen in bos en in bosuitbreiding weer ten volle als nuttig worden gezien. Er komen verschillende types bos. Aangezien er opnieuw ruimte zat is voor bos in het landschap, verzwakt ook de noodzaak tot multifunctionaliteit van de bossen. Er kunnen weer diverse soorten gespecialiseerde bossen ontstaan. Ze hebben slechts één enkele of een beperkt aantal functies, die ze daardoor ten volle recht kunnen doen. Het landschap van de lage landen in 2150 bestaat uit vrij

veel woongebied, met daarnaast een beperkte zone voor efficiënte industriële- of landbouwproductie. Het verschil tussen beide verdwijnt trouwens. Het vervoer is veel efficiënter geautomatiseerd, en veel minder overdadig en plaatsvretend dan in de twintigste eeuw. En daarnaast is er open ruimte, een massa open ruimte. In en aan de woonzones groeien de sociale bossen, die naadloos overlopen in de stadskernparken. Recreatie, stille zowel als actieve, staat centraal. De productiebossen leggen zich toe op gematigd hardhout en op biomassa, twee duurzame grondstoffen die de aanvoer uit de tropische regenwouden onnodig maken, of die als groene energie-

bron hun rol spelen. De bossen uit het jaar 2000 worden allemaal zonder onderscheid geklasseerd als beschermd monument, omwille van hun respectabele leeftijd en hun intussen rijke ondergroei. De andere, nieuwe bossen zijn immers allemaal nog zeer jong. Natuurbehoud en -ontwikkeling is steeds aanwezig in elk duurzaam bos, en vormt de hoofdfunctie voor het gros van de bossen die geen andere taak werd toegewezen. In de monumentbossen en in bepaalde andere ecologische bossen worden historische bosbeheertypen toegepast, waaronder opnieuw het hakhoutbeheer. Niet meer omwille van de productie maar omwille van de neveneffecten die hoofd-

doel geworden zijn. Ook de vrije beheerloze ontwikkeling van bossen is weer in de mode, evenals alle andere vormen van gestimuleerde natuurlijke verjonging.

Welke weg onze bossen ook uitgaan, verarmde restvegetatie of weelderige herontwikkeling, het zal voor een groot deel van onze eigen economische en culturele evolutie afhangen. Ook al zal het bos van het verleden nooit het bos van de toekomst zijn, in de meeste opties ziet het er slechter uit voor de mens dan voor het bos. De halsbandparkiet, hij kijkt er naar, schudt zijn veren eens op en maakt er het beste van. Zoals de natuur steeds doet...